

- писки общества сельского хозяйства южной России. — 1844. — № 3. — С. 145 — 148.
12. Миллер П. Русская транзитная торговля в XIX столетии // Русское экономическое обозрение. — 1900. — №5. — С. 70.
13. Скальковский А. Записки о торговых и промышленных силах Одессы. — СПб., 1865. — С. 48,49, 89 — 93, 119, 121.

Анотації

Гончарук Т. Г. А. А. Скальковский как исследователь и охранитель прав транзитной торговли Одессы первой половины XIX в.

Статья посвящена экономическим взглядам известного историка, археографа и статистика Аполлона Скальковского (1808–1898 гг.). Анализируются работы Скальковского, посвященные черноморской торговле, а также его участие в полемике по различным вопросам государственного регулирования внешней торговли.

Goncharuk T. G. A. A. Skalkovskiy as a researcher and right defender of the transit trade of Odessa in the early 19th century

The article deals with Apollon Skalkovskiy's (1808–1898), the famous historian, archeologist and statistics researcher, his economical views. Skalkovskiy's works on the trade in the Black Sea region as well as his views on different issues concerning the government regulations of the external trade are examined.

О. М. Кисельова

ДІЯЛЬНІСТЬ МЕНШОВИКІВ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ РЕВОЛЮЦІЇ 1905 РОКУ

Меншовики були однією з соціалістичних партій, яка складала конкуренцію більшовикам у політичній боротьбі за владу. Після поразки більшовиків, майже через століття після початку їх історичної суперечки, інтерес до альтернативної меншовицької ідеології, її політичної стратегії, тактики, методів діяльності, а також до їх організаційних принципів поступово зростає.

Дуже важливою як у науково-теоретичному, так і в політичному та історичному значенні є тема участі меншовиків України в роки Першої російської революції. Проблема полягає в тому, що раніше радянська історіографія завжди зображувала діяльність меншовиків у роки революції тільки негативно, і так само оцінювалась і політична діяльність так званої партії “українських меншовиків” — УСДРП [1].

Оцінка діяльності меншовиків в Україні з боку сучасної української історіографії значно змінилася, проте в переважній більшості нових змістовних монографічних праць традиційно висвітлюються події української революції 1917–1920 рр. [2].

Сучасній стадії розвитку історичної науки властива потреба подолання однобічності оцінювання раніше нагромаджених знань, зокрема перегляд абсолютизації ролі більшовиків у революційному процесі 1905–1907 рр. В усякому разі, меншовикам сьогодні не відмовлено бути марксистською пролетарською партією, представниками робітничого руху початку ХХ ст.

Більш того, огляд історіографічного спадку свідчить про те, що історія меншовиків не стала предметом комплексного вивчення в Україні. Отже, обрана тема до цього часу досліджена ще далеко не повно і може бути предметом самостійного вивчення.

Загальновідомо, що поштовхом до Першої народної революції в Росії стали події 9 січня 1905 р. в Петербурзі — так звана “кривава неділя”, коли за наказом царизму була розстріляна мирна демонстрація робітників, які разом з сім’ями йшли до Зимового палацу з петицією про свої вимоги і нужди. Страшна звістка про криваву розправу над учасниками демонстрації облетіла всю країну, викликала революційний виступ народу. Гасло “Геть самодержавство!” стало головною політичною вимогою трудящих усієї країни.

З перших днів революції організації РСДРП України йшли в авангарді загальнонародної боротьби проти царизму. Вони розгорнули потужну агітаційно-пропагандистську роботу, закликаючи робітників до проведення демонстрацій і мітингів протесту і навіть загальнополітичного страйку на знак солідарності з петербурзьким робочим людом та на його підтримку. Вже 12 січня застрайкували робітники великих підприємств Києва, Катеринослава, Кам’янського, Юзівки, Маріуполя та інших міст України.

Але РСДРП вступила в революцію дуже послабленою внаслідок внутріпартійної боротьби. Відомо, що крім попередніх організаційних розбіжностей, які мали місце ще з II з’їзду партії, соціал-демократи ніяк не могли дійти згоди щодо найважливіших питань тактики в революції.

На той час у соціал-демократичних організаціях України,

особливо у таких великих промислових містах, як Київ, Харків, Катеринослав, Одеса, та на Донбасі, значно переважали — і чисельно, і ідейно — меншовики, які очолювали багато організацій і комітетів РСДРП. У цей період “офіційне” керівництво РСДРП перебувало в руках меншовиків: вони керували центральним органом партії — газетою “Искра”, ЦК і Радою партії. Тому на місцях прислуховувалися, перш за все, до “офіційного” керівництва партії. Навіть В. Ленін у січні 1905 р. визнав, що “у меншовиків більше грошей, більше літератури, більше транспорту, більше агентів, більше “імен”, більше співробітників. Було б проявом дитинства не помічати цього” [3].

Тому саме більшовики, а не меншовики, яких звинувачували в усіх гріхах, повели партію на організаційний розкол, на відокремлення та створення своїх окремих комітетів і навіть організацій. Першими вже у січні 1905 р., розмежувалися з меншовицьким комітетом і створили самостійну групу більшовики Харкова, а згодом і Одеси [4].

У Катеринославі місцевий комітет РСДРП був цілком у руках меншовиків. Більшовики на чолі з Г. Петровським намагалися відвоювати комітет, але це їм не вдалося. Тоді в лютому вони об’єдналися в самостійну більшовицьку групу, а в середині березня заявили про організацію свого комітету більшості РСДРП. Незабаром самостійні комітети більшовиків були також створені в Луганську та Херсоні. У Києві більшовики на чолі з Г. Кржижанівським дотримувалися примиренських позицій і не відокремилися від меншовиків [5].

Початок революції 1905 — 1907 рр., поставивши перед соціал-демократами питання щодо збройного повстання й інших засобів насильницького знищення існуючого ладу, призвів і до суттєвої зміни підходів до проблеми силових методів боротьби. Про те, наскільки стрімко радикалізувалися лідери меншовизму, засвідчує стаття Г. В. Плеханова “Врозь йдти, вместе бить!”, надрукована в “Искрі” на початку лютого 1905 р. Ця стаття була справжнім бойовим маніфестом. Найближчі союзники меншовиків по партії — більшовики, також різко змінили своє ставлення до насильницьких методів боротьби, зокрема до тероризму. Диктувалося це настроями простого люду. Радикалізований загостренням революційної ситуації народ вже не задовольнявся методами боротьби, які були прийняті до 1905 р., й вимагав

більш рішучих дій. Народна маса стрімко радикалізувалася, і часом, у губерніях дії бойових дружин та їм подібних збройних формувань меншовиків, більшовиків, бундівців чи есерів мало чим відрізнялися один від одного. Цілком логічним було бажання лідерів РСДРП координувати дії соціал-демократів.

В умовах стрімкого наростання революційної боротьби трудящих перед РСДРП постало невідкладне питання про вироблення власної стратегії й тактики відповідно до нової політичної обстановки. Та принципового розколу уникнути не вдалося. Більшовики зібралися на свій з'їзд, а меншовики — на свою окрему конференцію.

III з'їзд РСДРП, на який з'їхалися тільки більшовики, відбувся 12–27 квітня 1905 р. в Лондоні. На ньому були присутні 24 делегати від 21 комітету Росії. В роботі з'їзду брали участь делегати від п'яти більшовицьких партійних організацій з України: Харківської, Одеської, Катеринославської, Миколаївської та Полтавської [6].

У той же час у Женеві відбулась окрема конференція меншовиків, на яку приїхали делегати від 9 комітетів. Були присутні лідери: Г. Плеханов, Ф. Дан, Б. Аксельрод, Ю. Мартов, І. Церетелі, Н. Чхеїдзе та інші. Від України у конференції взяли участь делегати від 6 меншовицьких комітетів: Києва, Харкова, Катеринослава, Миколаєва, Донбасу, Одеси, а також Криму і української променшовицької партії “Спілка”. Тобто майже всю конференцію репрезентували меншовики з України, відігравши в ній вирішальну роль.

У проекті резолюції “Про озброєння”, яку затвердила комісія, але не розглянула за браком часу конференція, комітетам пропонувалося “зосередити всю увагу на пропаганді ідеї самоозброєння народу”. Для цього вважалося необхідним: виносити на обговорення широкого кола робітників конкретні плани самозахисту під час вуличних сутичок, а також плани нападу на збройні склади, урядові установи і т. п.; виділяти частину коштів на придбання зброї й засобів самозахисту для озброєння бойових дружин; організувати при комітетах особливі технічні групи, які б спеціально займалися розробкою технічних питань самозахисту та нападу, а також займалися здобуванням зброї для бойових загонів [7].

Не менш радикальні рішення були прийняті на III більшови-

цькому з'їзді. В резолюції “Про збройне повстання” партійним організаціям доручалося “вжити найенергійніших заходів для озброєння пролетаріату, а також для вироблення плану збройного повстання та безпосереднього керівництва таким, створювати для цього, у разі необхідності, особливі групи з партійних працівників” [8].

Більшовицький з'їзд і Конференція меншовиків обговорювали одні й ті ж питання стратегії і тактики, але прийняті рішення були протилежні, що засвідчило корінні розбіжності між більшовиками і меншовиками щодо характеру, рушійних сил і перспектив розвитку революції. “Два з'їзди — дві партії” — дві різні тактики у революції — таким було фактичне становище в РСДРП. Це визнав і В. Ленін [9].

Уже навесні 1905 р. в Україні чітко визначились регіони, в яких переважним впливом користувались меншовики. Це — Київ, Харків, Катеринослав, Одеса, Донбас. Особливо міцні позиції меншовики мали в непромислових регіонах та маленьких містах [10].

В Україні вплив меншовиків посилювала діяльність української національної променшовицької партії “Спілка” та Бунду, який дотримувався меншовицьких позицій і був найвпливовішою єврейською соціал-демократичною партією — понад 60% його чисельності припадала на Україну [11].

Однак слід підкреслити, що незважаючи на принципові розбіжності у теорії, у повсякденному житті, в усіх революційних подіях, що відбувалися у країні, меншовики виступали єдиним фронтом з більшовиками та есерами, українськими соціалістами. Так було під час першотравневих політичних демонстрацій та страйків в Одесі, Харкові, Катеринославі, Києві, Луганську та інших містах, під час всеросійського Жовтневого політичного страйку, Грудневого збройного повстання, коли основним осередком збройної боротьби проти царизму стала Катеринославська губернія. У коаліційні за складом БСК увійшли по три представники від більшовиків, меншовиків, бундівців, есерів, українських соціалістів тощо.

Меншовики також брали активну участь у створенні Рад робітничих депутатів, не відмовляючись від співробітництва з більшовиками, есерами, представниками інших революційних партій.

Зазначимо, що відсутність єдності в осередках РСДРП позбавляла партію керівної ролі у революційній боротьбі трудящих. Зважаючи на невдоволення низових партійних мас, передових робітників партійним розколом та на їхню вимогу щодо повернення єдності партії, більшовики змушені були восени 1905 р. стати на шлях організаційного об'єднання з меншовиками, не відмовляючись від протиставлення своїх ідейних і політичних позицій.

В Україні таке об'єднання не було однотиповим. Так, у Харкові, Катеринославі та Миколаєві більшовики об'єдналися з меншовиками на федеративних засадах, а в Одесі, Херсоні та Луганську відбулося повне злиття паралельних організацій [12].

Відзначення 100-ї річниці Першої російської революції поновить науковий інтерес до дослідження діяльності різних політичних партій, а отже й меншовиків у період революції 1905-1907 рр. І перші праці за вказаною тематикою вже з'являються.

Джерела та література

1. Варгатюк П. Л., Солдатенко В. Ф., Шморгун П. М. В огне трёх революций... — К., 1986; История Коммунистической партии Советского Союза: В 6 т. — Т. 2. — М., 1966; Курас І. Ф. Повчальний урок історії (Ідейно-політичне банкрутство УСДРП). — К., 1986; Ленін В. І. Повне збір. творів: У 55 т. — Т. 9; Непролетарские партии России. Урок истории. — М., 1984; Шморгун П. М. 1905 рік на Україні. — К., 1980.
2. Ветров Р. І., Донченко С. П. Політичні партії України в першій чверті ХХ століття (1900-1925 рр.). — Дніпропетровськ — Дніпро-дзержинськ, 2001; Голуб А. І. “Перед усім бути українцем”... (Міжнародна діяльність УСДРП у першій половині ХХ ст.) — Дніпропетровськ, 2003; Солдатенко В. Ф. Українська революція: Істор. нарис. — К., 1999.
3. Ленін В. І. Повне збір. творів: У 55 т. — Т. 9. — С. 246.
4. Варгатюк П. Л., Солдатенко В. Ф., Шморгун П. М. В огне трёх революций... — К., 1986. — С. 27
5. Там само. — С. 28.
6. Там само. — С. 39; История Коммунистической партии Советского Союза: В 6 т. — Т. 2. — М., 1966. — С. 45-46.
7. Документы первой общерусской конференции партийных работников в Женеве. Конец апреля — начало мая 1905 г. // Меньшевики. Документы и материалы. 1903 — 1917 гг. — М., 1996. — С. 128.
8. Третий съезд РСДРП (апрель — май 1905 г.). Протоколы. — М., 1959. — С. 11.

9. Ленін В. І. Повне збір. творів: У 55 т. — Т. 9. — С. 244.
10. Непролетарские партии России. Урок истории. — М., 1984. — С. 54–55.
11. Ветров Р. І., Донченко С. П. Політичні партії України в першій чверті ХХ століття (1900 — 1925 рр.). — Дніпропетровськ — Дніпро-дзержинськ, 2001. — С. 22.
12. Варгатюк П. Л., Солдатенко В. Ф., Шморгун П. М. В огне трёх революций... — К., 1986. — С. 44.

Анотації

***Киселева Е. Н.* Деятельность меньшевиков Украины в начале революции 1905 года.**

В статье на основе новых материалов анализируется история деятельности меньшевиков Украины в начале революции 1905 года и участие их в работе Женевской конференции РСДРП(м).

***Kiseliova H. N.* Ukrainian Mensheviks' activity at the beginning of the revolution of 1905.**

On the basis of new materials the history of Ukrainian Mensheviks' activity at the beginning of the Revolution of 1905 and their participation in the work of Geneva conference are analyzed.

І. А. Коляда

УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ: ЕТНОНАЦІОНАЛЬНЕ САМОУСВІДОМЛЕННЯ. ТВОРЧІСТЬ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО У ЗАГАЛЬНОІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

“Націоналізм — то вічна форма, в якій з’являтиметься й ростиме людське життя на землі...” — зазначав І. Нечуй-Левицький у своєму творі “Над Чорним морем”.

Саме ця ідея є визначальною в усій творчій діяльності Івана Нечуя-Левицького, вона є корінним стержнем усіх його праць. І сьогодні ідея не втратила своєї актуальності, адже формування національної ідеї в Україні проходило багатовіковий шлях піднесення і падіння.

Художні твори Івана Нечуя-Левицького, а особливо ті, що стосуються суспільної тематики, хоч і не дають нам чіткого емпіричного матеріалу про згадану автором добу, але відображають бачення суспільних процесів українською інтелігенцією ХІХ століття.